

Fıkıh İlmindeki Yeri. Büyük bir hadis imamı olarak şöret bulan Buhârî aynı zamanda bir fakihdir. Ancak hadis ilmindeki yüksek seviyesi sebebiyle bu yönü ikinci planda kalmıştır. Hayatı ve ilmi şahsiyetinden bahseden tabakat kitaplarında kendisinin "fakihlerin efendisi", "bu ümmetin fakihî" ve "Allah'ın yarattığı kullar içerisinde en fakih olanı" diye nitelendirildiği nakledilir. Bazı müellifler ise mukayese yolu ile bir değerlendirme yaparak Buhârî'yi, hocaları Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye'den daha fakih sayarlar (İbn Hacer, *Hedyû's-sârî*, II, 237). İbn Kuteybe de kendisine fetva soran bir adamı Buhârî'ye gönderirken ona, "İşte Ahmed b. Hanbel, İbnü'l-Medîni ve İshak b. Râhûye, Allah bu üçünü de sana gönderdi" diyerek Buhârî'ye danışmakla bu üç âlime danışmış sayılacağına işaret etmiş, onun fıkıh ilmindeki bilgi ve kabiliyetinin seviyesini dile getirmiştir (Sübkî, II, 222; İbn Hacer, *a.g.e.*, II, 236).

Buhârî fıkıh ilmindeki bu üstün mevki sebebiyle dört mezhebin mensupları tarafından sahiplenilmiştir. Hanbelî fakihlerinden İbn Ebû Ya'lâ onu Hanbelî fakihlerin birinci tabakasından, Tâceddin es-Sübkî ise Şâfiî fakihlerin ikinci tabakasından saymaktadır. Abdullah b. Yûsuf, Saîd b. Anber ve İbn Bukeyr'den *el-Muvaftâ*³ı rivayet ettiği için Buhârî Mâlikîler'ce kendi mezheplerine mensup kabul edildiği gibi, Hanefî fakihî İshak b. Râhûye'den ders almış olması sebebiyle de Hanefîler tarafından kendi mezheplerine bağlı olduğu ileri sürülmüştür. Ancak onun birçok meselede İmam Şâfiî'ye muvafakat etmesi, Şâfiî mezhebine mensup olarak şöret bulmasına sebep olmuştur. Fakat Keşmîrî ile bir grup hadis ve fıkıh âlimine göre Buhârî ne belli bir mezhebe intisap eden mukallid, ne de herhangi bir mezhebin sınırları içinde ictihadda bulunan "mezhepte müctehid"dir. Eğer fıkıh "şer'i-amelî hükümleri tafsilî delillerinden istinbat ederek bilmek" ise Buhârî bu tarife göre tam bir fakih ve bir "mutlak müctehid"dir. Zira Kitap ve Sünnet'e en geniş çerçevede vâkıf olmuş ve hükümleri doğrudan o kaynaklardan elde etmiştir. Sahâbe, tâbiîn ve daha sonra gelen müctehid imamların görüşlerine vâkıf olması da onu bu hususta daha güçlü kılmıştır. *el-Câmi'u's-şâhih*'indeki bab başlıklarını tesbit ederken herhangi bir mezhe-

be bağlı kalmamış, yalnızca naklettiği nasları dikkate alarak hüküm çıkarmıştır. Ayrıca Ebû Hanîfe'ye muvafakat ettiği yerler, Şâfiî'ye muvafakat ettiklerinden daha az değildir (Keşmîrî, I, 58). Meselâ Buhârî, abdesti sadece iki çıkış mahallinden çıkan şeylerin bozduğunu kabul ederek tenasül organına veya kadına dokunmak sebebiyle abdest almanın vâcip olmadığını söylemiş (Buhârî, "Vuđû", 36), böylece Ebû Hanîfe'ye muvafakat ederken Şâfiî'den ayrılmıştır. Buna karşılık başkasının câriyesini gaspedenle ilgili olarak verdiği hükümle Ebû Hanîfe'nin kanaatine ters düşmüştür (Buhârî, "Hiyel" 9; krş. Kâsânî, VII, 152). Öte yandan İbrâhim en-Nehâî'den hayırlı kadının, İbn Abbas'tan da cünûp kimsenin Kur'an okumasında bir mahzur olmadığını naklederken cünûbün kıraatine cevaz vermekte ve bu fetvasıyla da fakihlerin büyük çoğunluğuna muhalefet etmektedir (Buhârî, "Hayız", 7; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 220). Şu kadar var ki Şâfiî'de görüldüğü üzere delillerden ahkâm çıkarmak için esas teşkil edecek herhangi bir usul kaidesi Buhârî'den nakledilmemiştir. Bu noktadan hareketle onun mutlak müctehid değil ancak mezhepte müctehid olduğunu söylemek ilk bakışta mümkün gibi görünürse de aslında doğru değildir. Çünkü bu ölçü doğru kabul edilecek olursa, Takıyyüddin Abdülganî'nin de belirttiği gibi, İmam Mâlik ile Ebû Hanîfe'nin de mutlak müctehid sayılmaması gerekir (Hüseynî Abdülmecîd Hâşim, s. 169).

Bütün âlimler, Buhârî'nin telif ettiği eserler ve verdiği fetvalar yoluyla büyük bir fikhî miras bıraktığı hususunda ittifak etmişlerdir. Söz konusu eserleri içinde en önde gelenin *el-Câmi'u's-şâhih* olduğu bilinmektedir. Bu eser başlı başına bir fıkıh ve fetva hazinesi olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Buhârî tarafından konulan bab başlıkları fikhî görüşlerini yansıtmaları bakımından apayrı bir önem taşır. Bu sebeple, "Buhârî'nin fikhî bab başlıklarındadır" denilmiştir.

İbn Hacer'in tesbit ve değerlendirmesine göre Buhârî, *Şâhih*'inde fikhî bilgi ve inceliklerin bulunmasına özen göstermiş, bundan dolayı rivayet ettiği naslardan birçok hüküm çıkarmış ve bu hükümleri ilgili kitâbın (ana bölümün) muhtelif babları arasına uygun bir şekilde serpiştirmiştir. Bunu yaparken gerekli yerlerde ahkâm âyetlerini zikret-

meyi de ihmal etmemiştir. Aslında *el-Câmi'u's-şâhih*'i telif ederken Buhârî'nin takip ettiği hedef, koyduğu prensipler çerçevesinde hadis nakletmenin yanında bunlardan ve ilgili âyetlerden hükümler çıkarmak olmuştur. Bu sebebledir ki birçok babda rivayet ettiği hadislerin isnadını başka yerde vermiş olduğundan tekrar kaydetmeyerek yalnızca Hz. Peygamber'den nakilde bulunan kimsenin adını ve hadisin ilgili kısmını zikretmekle yetinmiştir. Bu ve benzeri durumlarda Buhârî'nin esas amacı, bab başlığı olarak ele aldığı mesele için bir delil getirmek olmuş ve zaten mâlum olan bu hadislerle yalnızca işarette bulunmakla yetinmiştir. Bazan bir babda sadece bir hadis kaydedilmesinin, bazan da konu ile ilgili olarak hadis bulunmayıp onun yerine bir Kur'an âyeti zikredilmesinin sebebi budur (meselâ bk. Buhârî, "Mezâlim" 6, 7). Böyle durumlarda Buhârî'nin, bab başlığı şeklinde ortaya koyduğu hükmün delilinin hadis değil Kur'an olduğunu belirtmek istediği anlaşılmaktadır. Hatta bazan da bab başlığının altında hiçbir şey kaydedilmemiştir (meselâ bk. Buhârî, "Mükâteb", I, "Cihâd", 174).

Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'ine koyduğu bab başlıklarının hem muhaddisler hem de fakihler için taşıdığı önem dolayısıyla bu eser üzerine yapılan şerhlerde konu itina ile işlendiği gibi aynı mevzuda müstakil eserler de kaleme alınmıştır. İbn Hacer el-Askalânî'ye ait *Fethu'l-bârî* ile onun mukaddimesi mahiyetinde olan *Hedyû's-sârî* bu hususta ilk hatırlanacak kaynaklardır. Hadis ve fıkıh alanında otorite kabul edilen Hanefî âlimi Bedreddin el-Aynî'ye ait *Um-detü'l-kârî*'de ise özellikle bab başlıkları ile ilgili fikhî konular derinlemesine incelenmiş, gerekli yerlerde birçok mesele tartışmaya açılmıştır. Şehâbeddin el-Kastallânî *İrşâdû's-sârî* adlı şerhinde, Muhammed Enver el-Keşmîrî de *Feyzü'l-bârî*'de aynı metodu takip etmişlerdir (bu konuda telif edilen müstakil eserler için bk. *el-CÂMI'U'S-SAHİH*).

İbn Hacer'e göre Buhârî'nin fıkıh alanındaki kudreti sadece bab başlıklarında değil aynı zamanda babların düzenlenmesinde de görülmektedir. Hocası Ebû Hafs Ömer b. Raslân el-Bulkînî'nin bu konudaki görüşlerini nakleden İbn Hacer (*Hedyû's-sârî*, II, 224-227), bu üslûp ve metottan etkilanmış olarak *Fet-*

hu'l-bârî'de benzeri değerlendirmeleri ihmal etmemiştir. Meselâ "Kitâbü's-şalât"ın başlangıcında sözü edilen tertip ve tanzimin fikhî cephesi hakkında ileri sürdüğü mütalaalar dikkate değer (*Fet-hu'l-bârî*, III, 3-4).

Buhârî, diğer imamların hüküm çıkardığı şer'î kaynaklardan faydalanmakla birlikte onun genelde takip ettiği metot, hadisleri ihtiva ettikleri fikhî hükümleri esas almak suretiyle bablara ayırmak, bu bablarda yer alan meseleleri Kur'an, hadis ve sahâbe fetvalarına dayandırmaktır. Bazı araştırmacılara göre bu metodun belli başlı üç özelliği vardır. 1. Fikhî hükme temel teşkil eden esas kaynağın sıhhatine güven duymak; 2. Sahâbe ve tâbiîn tarafından varılan ya da onlar tarafından teyit edilen hükmün doğruluğuna inanmak; 3. Ehliyetli bir fakihin önüne bir hükmün âyet ve hadisle ilgili hususunda yeni ufuklar açmak.

Buhârî sadece kendi görüşünü zikretmekle yetinmemiş, bazı durumlarda muhalif görüşleri de kaydetmiş ve onlarla tartışmaya girmekten çekinmemiştir. Bu durumlarda karşı görüşü savunan kişi veya mezhebin adını anmak yerine "bazı insanlar, insanlardan biri" tabirini kullanmıştır. Bu şekilde vârit olan itirazların birçoğu Ebû Hanîfe'ye yönelik olduğu için Hanefî mezhebi mensupları bu tabiri, imamlarının lâıyk olduğu makama yakışmayan bir ifade olarak değerlendirmişler, hatta bu konuyu ciddi bir mesele gibi ele alan bir grup Hintli Hanefî âlimi *Ba'zu'n-nâs fî def'î'l-vesvâs* (Hind 1892) adıyla bir kitap telif etmiştir. Söz konusu eser, Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye yönelttiği itirazlara verilmiş cevaplar mahiyetindedir. Bu konuda kaleme alınan diğer bir kitap da *Keşfü'l-il-tibâs 'ammâ evredehü'l-Buhârî 'alâ ba'zî'n-nâs*'tır. Daha sonra Mevlânâ Muhammed Nezîr Hüseyin ed-Dihlevî bu kitaba cevap vermek ve dolayısıyla Buhârî'yi savunmak maksadıyla *Ref'ü'l-iltibâs 'an ba'zî'n-nâs* adını verdiği bir eser kaleme almıştır (Hind 1311). Hüseyin Abdülmecid Hâşim de kaynaklarda son derece nâzik ve saygılı bir kişi olduğu kaydedilen Buhârî'nin söz konusu tabirinin Hanefî âlimlerin zannettiği gibi bir anlam taşımayıp tam aksine Ebû Hanîfe'ye saygıyı ifade ettiğini ileri sürmektedir (*el-İmâmü'l-Buhârî: muhaddişen ve fakihîen*, s. 192-193).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Mezâlim", 6, 7, "Mükâteb", 1, "Hi-yel", 9, "Cihâd", 174, "Vuđû", 36, "Hayız", 7; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, II, 16, 19, 22; *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 271-279; Kâsânî, *Bedâ'î*, c. VII, 152; Nevevî, *Tehzîb*, I, 68-69; a.mlf., *Mâ Temessü ileyhi hacetü'l-kâr li-Şahtî'l-İmâmî'l-Buhârî* (nşr. Ali Hüseyin Ali Abdülhamîd), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), s. 51-52; Süb-kî, *Tabakât*, II, 212-241; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 26; Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî*, Beyrut 1401/1981, Mukaddime, I, 11; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî* (Sa'd), I, 7, 13; II, 224-227, 234, 236, 237; a.mlf., *Fet-hu'l-bârî* (Sa'd), II, 220; III, 3-4; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 132; Siddik Hasan Han, *'Aunü'l-bâr li-hallî edilletü'l-Buhârî*, Halep 1404/1984, I, 14; Kes-mîrî, *Feyzü'l-bâr 'alâ Şahtî'l-Buhârî*, Kahire 1357/1938, I, 278, ayrıca bk. Mukaddime, I, 33, 40, 57, 58; Hüseyin Abdülmecid Hâşim, *el-İmâmü'l-Buhârî: muhaddişen ve fakihîen*, Kahire, ts. (Mısırü'l-Arabiyye), s. 165-185, 192-193; Rifat Fevzi Abdülmuttalib, *Kütübü's-sün-ne*, Kahire 1399/1979, I, 55, 57; Muhammed Abdülkâdir Ebü Fâris, *Fıkhü'l-İmâmî'l-Buhârî*, Amman 1409/1989, I, 49-67, 71-75, 82-83, 96-97.

SALİM ÖĞÜT

BUHÂRÎ, Tâhir b. Ahmed

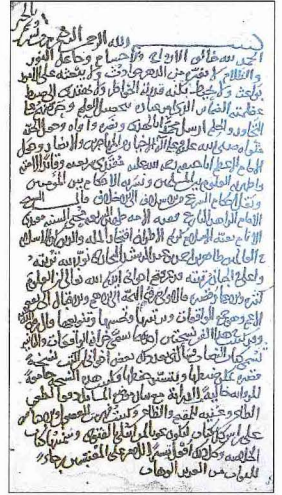
(طاهر بن أحمد البخاري)

İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed
b. Abdirreşid el-Buhârî

Hanefî fakihî.

482'de (1090) Buhara'da doğdu. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Babası Kıvâmüddin Ahmed, dayısı Zahîrüddin Hasan b. Ali el-Mergînânî'den, Hammâd b. İbrâhim es-Saffâr ve Kâdîhan'dan fıkıh okudu. Derin bilgisiy-le Mâverâünnehir Hanefî ulemâsı arasında temayüz eden ve İbn Kemal'in fıkıh âlimlerinin dereceleriyle ilgili tasnifine göre mezhep imamından rivayet bulunmayan konularda ictihad yapabilen âlimlerden (meselede müctehid) sayılan Buhârî, Cemâziyelevvel 542'de (Ekim - Kasım 1147) Serahs'ta vefat etti ve Buhara'ya götürülerek orada defnedildi.

Eserleri. *Hiżânetü'l-fetâvâ*. Bazı kaynaklarda *Hiżânetü'l-vâkı'ât* veya *el-Vâkı'ât* adıyla zikredilen eser de bu olmalıdır. Delhi (1318) ve Kahire'de (1327-1328) yedi cilt halinde basılmıştır. Kaynaklarda *en-Nisâb* adıyla bir başka eseri de zikredilen Buhârî'nin bu eserlerini ihtisar ederek telif ettiği *Hulâsatü'l-fetâvâ* adlı kitabı da Leknev'de basılmıştır (taşbaskı, ts.). *Hulâsatü'l-fetâvâ*'nın Süleymaniye Kütüphanesi'nde kırk civarında yazma nüshası bulunmaktadır.

Hulâsatü'l-fetâvâ'nın

ilk sayfası

(Süleymaniye Ktp.,
Fatih,
nr. 2302)

BİBLİYOGRAFYA :

Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, II, 276; Taşköprizâde, *Tabakâtü'l-fukahâ*, Musul 1961, s. 105; *Keşfü'z-zunûn*, I, 702, 703, 718; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 84; Brockelmann, *GAL*, I, 462; *Suppl.*, I, 640-641; Zirikî, *el-A'lam*, III, 318; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'elliftin*, V, 32; Yusuf Ziya Kavakcı, *XI ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâvâra' al-Nahr İslâm Hukukçuları*, Ankara 1976, s. 99-100; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 50.

M. ESAT KILIÇER

BUHÂRÎ, Zahîrüddin

(ظهر الدين البخاري)

Zahîrüddîn Ebû Bekr
Muhammed b. Ahmed b. Ömer
(ö. 619/1222)

Hanefî fakihî.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Babasından ve devrin önde gelen diğer âlimlerinden ders okudu. Yetiştirdiği talebeler arasında tanınmış âlimlerden Mecdüddin el-Üsrûsenî bulunmaktadır. Buhara'da kadılık ve muhtesiblik yaptı. 5 Muharrem 619'da (19 Şubat 1222) vefat etti.

Eserleri. 1. *el-Fetâvâ'z-Zahîriyye*. Zaman içinde ortaya çıkan (nevâzil ve vâkıât) fikhî konulara dair fetvaların toplandığı bir eserdir. Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451), bu fetvalardan çok gerekli olanları seçerek *el-Mesâ'ilü'l-Bedriyyetü'l-müntehabe mine'l-Fetâvâ'z-Zahîriyye* adlı eserini meydana getirmiştir. *el-Fetâvâ'z-Zahîriyye*'nin Süleymaniye Kütüphanesi'nin çeşitli bölümlerinde on sekiz kadar yazma nüshası vardır (meselâ bk. Fâtih, nr. 2379, 2380, 2381; Mahmud Paşa, nr. 253, 254; Süleymaniye, nr. 661, 662; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*,